

JUHLAJULKAISU

MATTI YLÖSTALO

1917 · 4/2 · 1987

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

VAMMALA 1987. VAMMALAN KIRJAPAINO OY

ISSN 0356-7222

ISBN 951-855-087-5

ISBN 978-951-855-870-8 (PDF)

Isyyslaki ja uusi sukunimilaki

Kun lapsen asemaa koskeva lainsäädäntö uudistettiin ja siinä keskeisenä oleva IsyysL 5. 9. 1975/700 annettiin, päätavoitteena oli lasten oikeudellisen yhdenvertaisuuden toteuttaminen (HE 90/1974 s. 1 s.). Tämän saavuttamiseksi poistettiin voimassa olevasta lainsäädännöstä sellaiset säännökset, jotka asettivat lapset syntyperän perusteella eriarvoiseen asemaan. Uudistuksella kumottiin siten ei vain laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista (173/1922), vaan myös laki aviollisesta syntyperästä (409/1957). Tämän mukaisesti on oikeudellinen ero avioliitossa syntyneen ja avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen välillä poistettu. Jäljelle on jäänyt vain kysymys siitä, onko isyys todettu vai ei. Edelleen pätee vanha sääntö *pater est quem nuptiae demonstrant*, mutta isyys voidaan — kun mies, joka lapsen syntyessä ei ole ollut avioliitossa lapsen äidin kanssa — vahvistaa myös tunnustamisella tai tuomioistuimen päätöksellä. Perintökaareen tehdyn muutoksen kautta on poistettu kaikki ne erityissäännökset, jotka koskivat avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen perintöoikeudellista asemaa (HE 90/1974 s. 3). Kaikilla lapsilla, joiden sukulaisuussuhde isään on todettu tai vahvistettu, on yhtäläinen perintöoikeus isäänsä ja isän puoleisiin sukulaisiin nähden. Vastaavasti näillä on oikeus periä lapsi. Perintökaaren muutosten vaikutuksesta kaikki lapset ovat siten saaneet saman perintöoikeudellisen aseman syntyperästä riippumatta.

Kuitenkin tuo rintaperillisten perintöoikeudellinen asema on sittemmin huomattavasti heikontunut perintökaareen lisätyn eloonjääneen puolison pesän hallintaa koskevan uuden säännöksen johdosta (PK 3:1a, L 209/1983). Kun rintaperillisten ehdoton oikeus lakiosaan 1950-luvulla toteutui, tämä katsottiin tärkeäksi uudenaikaiseksi uudistukseksi. Nyt on kuitenkin katsottu, että eloonjääneen puolison oikeus on ensisijaisesti turvattava perintöoikeudellisilla säännöksillä riippumatta siitä, että lesken eläke-edut ja muut sosiaaliset edut ovat huomattavasti paremmat kuin nimenomaan 1950-luvulla. Rintaperillinen taas saattaa joutua odottamaan koko elinikänsä hänelle tulevaa lakiosaa.

Näin ollen IsyysL:n tarkoittama yhdenvertaisuus kaikkien lasten kesken riippumatta syntyperästä ei yleensä toteudu muulla tavoin kuin siten, että kaikki lapset saavat odottaa perintöosuuttaan yhtä kauan. Jäljellä on vain isyys, jolla perinteellisesti on huomattava tunnearvo. Isä ja poika muodostavat tunnepohjan, jolle vanhastaan moni käytännön elämän sääntö rakentui. Isältä pojalle maakin aikanaan periytyi. Sitten on kuitenkin sukupuolten yhdenvertaisuus perintöoikeudellisessa suhteessa toteutunut, mutta isyyden tunnustaminen on edelleen jäänyt tärkeäksi seikaksi nykyaikaistenkin ihmisten maailmassa.

Vaikka IsyysL ei siitä suoranaisesti puhu, on mielestäni todettava, että lain säännökset isyyden toteamisesta ja vahvistamisesta tavallaan asettavat isän huomattavaan asemaan lapsiinsa nähden. Hän ei ole vain välinpitämätön henkilö, vaan biologisella isyydellä on sellaisenaan huomattava tunnearvo (vrt. IsyysL 11 §).

Ennen vuoden 1920 sukunimilakia oli tosin erityisen sukunimen käyttö maassamme jo yleistynyt, mutta ei tarvitse mennä kovinkaan kauas menneisyyteen, kun huomataan, että kansan suuri enemmistö oman ristimänimensä ohella käytti isän nimeä sellaisella lisäyksellä, joka osoitti heidän välistään sukulaisuussuhdetta (patronymikon, esim. Hannu Juhonpoika, Anna Juhontytär tai vastaavasti ruotsiksi Hans Johansson, Anna Johansdotter). Ja jos mennään vielä kauemmaksi menneisyyteen, voidaan todeta, että erityisiä sukunimiä ei käytetty, vaan säätyläisetkin — jopa kuninkaat — käyttivät oman ristimänimensä kansa vain isän nimeä patronymikona.

Vuoden 1920 sukunimilaki asetti jokaiselle Suomen kansalaiselle velvollisuuden ottaa itselleen oma sukunimi, ellei hänellä ennestään sellaista ollut. Vuoden 1929 avioliittolaki sääteli sitten aviopuolisoiden sukunimeä sekä avioliitossa syntyneiden lasten sukunimeä (AL 32 §). Pääsäännön mukaan vaimo sai avioliiton kautta miehen sukunimen ja lapset isän sukunimen.

Mitä vaimon sukunimeen tulee, tämä oli ensimmäinen säännös joka toteutti käytännössä vähitellen vakiintuneen periaatteen, että vaimo saa avioliiton kautta miehensä sukunimen. Vielä 1800-luvun alkupuolella vaimo useasti käytti omaa tyttönimeään. Kun uusi sukunimilaki antaa hänelle oikeuden säilyttää oman sukunimensä avioliitosta huolimatta, tätä koskeva säännös ei itse asiassa ilmaise oikeudessamme mitään täysin uutta ja merkillistä.

Toisaalta se seikka, että vaimo aikanaan käytti omaa sukunimeään, ei vaikuttanut siihen periaatteeseen, että avioliitossa syntyneet lapset saivat isän sukunimen. Mitä avioliiton ulkopuolella syntyneisiin lapsiin tulee, lienee käytäntö eri vuosisatoina vaihdellut, ehkä myös eri yhteis-

kuntaluokkien välillä. Eräänä — kenties poikkeuksellisenä — esimerkkinä voidaan mainita, että Juhana herttuan jalkavaimonsa Katarina Hansdotterin kanssa saamat lapset käyttivät patronymikonia.

Tässä yhteydessä ei ole aiheellista tarkemmin tutkia uuden sukunimilain (694/1975) säännöksiä puolison sukunimestä. Todettakoon vain, että laki antaa aviopuolisolle useita valinnanvaraisia vaihtoehtoja. Sen sijaan tarkoituksenani on käsitellä lain säännöksiä lapsen sukunimestä. Säännökset siitä sisältyvät SukunimiL:n 2. lukuun. Kuitenkaan näitä käsiteltäessä ei voida olla kajoamatta myös aviopuolison sukunimeä koskeviin säännöksiin.

Ensimmäinen on todettava, että SukunimiL ei periaatteessa tee eroa avioliiton ja avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten välillä. Tässä suhteessa laki rakentuu sille pohjalle, joka on luotu jo IsyysL:lla. IsyysL:lla kumottiin tosin laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista (173/1922), mutta valmisteilla olevaa sukunimilakia odotettaessa otettiin lakiin isyyslain voimaannpanosta (701/1975) väliaikaisena säännöksenä sanotun lain mukainen säännös avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen sukunimestä (3 § 2 mom.). Tämä säännös kumottiin sitten uuden sukunimilain voimaannpanosäännöksellä (35 §). Kului kuitenkin suhteellisen pitkä aika, melkein kymmenen vuotta siitä, kun IsyysL annettiin siihen, kun uusi SukunimiL vihdoinkin saatiin aikaan.

Uusi sukunimilaki on tietyissä suhteissa ristiriitainen. Hallituksen esityksessä (HE 236/1984 vp.) todetaan (s. 9), että »yleisen edun kannalta on pidettävä edelleenkin suotavana, että sukunimellä on tietyn asteinen pysyvyys». Kuitenkin laki mahdollistaa useita, aikaisemmin tuntemattomia sukunimen muutosmahdollisuuksia. Kun katsottiin vanhentuneeksi säännös, että naisen avioliittoon mennessään piti ottaa miehen sukunimi, laki antaa nyt miehelle mahdollisuuden ottaa vaimon sukunimi. Mutta tavoitteena onkin ollut vain »tietyn asteinen pysyvyys», vaikka »sukunimilainsäädännön eräänä tavoitteena onkin pidettävä sukunimen pysyvyyden ja sen muuttumattomuuden turvaamista» (HE s. 11).

Mitä lapsen sukunimeen tulee, hallituksen esityksessä tähdennetään (s. 20), että ehdotetun järjestelmän päätavoitteena on säännellä lapsen sukunimen määräytyminen siten, että lapsen sukunimi ei määräytyisi lapsen syntyperän perusteella. Joskin tämä tavoite on sellaisenaan hyväksyttävissä, se ei mielestäni välttämättä johda niihin päätelmiin, jotka laissa on omaksuttu. Hallituksen esityksessä lausutaan, että edellämainitun tavoitteen vuoksi »ei lakiehdotuksessa ole katsottu mahdolliseksi säilyttää nykyisin voimassa olevaa järjestelmää, jonka mukaan avioliitossa syntyneen lapsen sukunimi määräytyy eri pe-

rustein kuin avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen sukunimi». Tämän ohella on haluttu antaa lapsen vanhemmille mahdollisuus vaikuttaa lapsen sukunimeen tekemällä valinta eri vaihtoehtojen välillä. Tätä koskevat säännökset ovat suhteellisen monimutkaiset. Ehkä lain antama ratkaisu siihen tilanteeseen, että lapsen vanhemmat eivät pääse sopimukseen lapsen sukunimestä, jääkin vain periaatteelliseksi ilmaisuksi (vrt. LaVM n:o 3/1985 vp. — HE 236/1984 vp., s. 2).

Pääsäännöt lapsen sukunimestä sisältyvät SukunimiL:n 2 §:ään, joka koskee lapsen sukunimen määräytymistä syntymän perusteella. Pykälän mukaan lapsen sukunimi määräytyy kolmen säännön pohjalta. Jos vanhemmilla lapsen syntyessä on yhteinen sukunimi, lapsi saa tämän sukunimen (1 mom.). Ellei vanhemmilla ole yhteistä sukunimeä — mikä sattuu esim. kun vaimo on säilyttänyt oman sukunimensä tai kun lapsi on syntynyt avoliitossa tai muuten avioliiton ulkopuolella — vanhemmilla on oikeus sopia siitä, kumman vanhemman nimen lapsi saa (2 mom.). Avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi voi siis tämän säännöksen mukaan saada isän sukunimen. Kuitenkin, jos vanhemmilla ennestään on yhteisessä huollossa yhteinen alaikäinen lapsi, lapsi saa syntyessään sen sukunimen, joka hänen sisaruksellaan on. Sisarusten samannimisyyttä on nimittäin »pidetty niin tärkeänä, että sen saavuttamiseksi on rajoitettu vanhempien valintoikeutta» (HE s. 21).

Mikäli vanhemmat eivät ole edelläsanottujen säännösten puitteissa valinneet lapselle sukunimeä ja siitä ilmoittaneet väestörekisterin pitäjälle, lapsi saa sen sukunimen, joka äidillä on silloin kun lapsi ilmoitetaan väestörekisteriin (2 § 5 mom.). Hallituksen esityksessä ehdotettiin, että lapsi tällöin saisi sen sukunimen, joka äidillä oli lapsen syntymän hetkellä. Lakivaliokunta kuitenkin katsoi, että jos äiti synnytyksen jälkeen oli muuttanut sukunimensä, niin ei ollut tarkoituksenmukaista, että lapsi saisi äidin aikaisemman sukunimen. Lakiin otetulla säännöksellä on siten turvattu äidin ja lapsen samannimisyyttä (LaVM s. 4).

Pääsäännön mukaan (2 § 1 mom.) lapsi saa vanhempiensa sukunimen, jos vanhemmilla lapsen syntyessä on yhteinen sukunimi. Näin on asian laita, kun vanhemmat ovat avioliittoa solmittaessa SukunimiL:n 7 §:n mukaisesti ottaneet yhteisen sukunimen, joka ei välttämättä ole kummankaan aviopuolison ennen avioliittoa käyttämä sukunimi. Mikäli nimittäin vaimo ennen uuden avioliiton solmimista on käyttänyt entisen aviomiehensä sukunimeä, aviopuolisot eivät voi valita tätä nimeä yhteiseksi sukunimekseen. Sen sijaan he voivat ottaa vaimon tyttönimen uudeksi sukunimekseen. Näin hallituksen esityksen mukaan (HE s. 25), vaikka 7 §:n 1 momentin säännös sanamuotonsa mukaisesti an-

taisikin sijaa muunlaisille tulkinnoille. Hallituksen esityksessä tähden­netään, että »yhteisenä sukunimenä saattaa siis tulla kysymykseen vain se nimi, joka jommallakummalla puolisoista oli ollut välittömästi en­nen ensimmäisen avioliittonsa solmimista» (s. 25). Esityksessä myön­netään kuitenkin, että 2 §:n 1 momentin säännös vanhempien yhteisestä sukunimestä saattaa tietyissä tapauksissa antaa aihetta epätietoisuu­teen, mutta sukunimen määräytyminen ei näissäkään tapauksissa »voi­ne aiheuttaa tulkintaongelmia» kuten säännöksen perusteluissa sano­taan (HE s. 21). Käytäntö osoittanee millaisia tulkintavaikkeitä avio­puolisot ja viranomaiset joutuvat ratkomaan. Miten esimerkiksi mää­rättyy aviopuolisoiden valintamahdollisuus, kun mies on aikaisemman avioliiton kestäessä muuttanut sukunimensä (esim. suomentanut al­kuperäisen sukunimensä)?

Ellei lapsen vanhemmilla ole yhteistä sukunimeä, he voivat valita lapselle sen sukunimen, joka jommallakummalla vanhemmalla on sil­loin kun ilmoitus tehdään väestörekisteriin. Jos kysymyksessä ovat aviopuolisot, vaimo on SukunimiL:n 8 §:n mukaisesti saattanut säilyt­taa sen sukunimen, joka hänellä oli avioliittoon mennessään. Tämä su­kunimi voi hyvinkin olla aikaisemman aviomiehen sukunimi (HE s. 26). Uudessa avioliitossa syntynyt lapsi saattaa siten saada vaimon aikai­semman aviomiehen sukunimen. Tämä ei tunnu kovinkaan järkevältä verrattuna äsken selostettuun säännökseen, jonka mukaan aviopuoli­sot eivät voineet ottaa tuota nimeä yhteiseksi nimekseen.

SukunimiL:n 2 §:n 2 momentin säännös edellyttää, että lapsen van­hemmat sopivat lapsen sukunimestä; laki edellyttää, että molemmat vanhemmat yhdessä ilmoittavat lapsen sukunimen väestörekisterin pi­täjälle. Hallituksen esityksessä huomautetaan, että »lapsen sukunimeä koskeva vanhempien päätös edellyttää siten vanhempien keskinäistä yksimielisyyttä» (s. 21). Vaikka yleensä on lähdettävä siitä, että vanhem­mat tällaisessa tapauksessa pyrkivät asiallisesti päättämään yhteisym­märrykseen, saattaa kuitenkin kumpikin vanhempi umpiniskaisesti pi­tää kiinni omasta näkemyksestään lapsen sukunimestä. Vaimolla lie­nee myös tiettyjä painostusmahdollisuuksia oman mielipiteensä läpi­viemiseksi. Tämän johdosta SukunimiL:n 2 §:n 5 momentin säännös ei tunnu antavan lapsen isälle sellaisia takeita oman sukunimensä säi­lyttämiselle jälkeläisilleen kuin hänen sukuperinteensä mahdollisesti edellyttäisi. Isyys on siten itse asiassa vailla merkitystä lapsen suku­nimeä määrättäessä.

Tähän nähden on mielestäni syytä harkita eikö SukunimiL:n järjes­telmä lapsen sukunimestä ole ristiriidassa niiden tavoitteiden kanssa, jotka voidaan katsoa sisältyvän IsyysL:iin. Vanha agnaattinen periaate,

jota tavallaan on vahvistettu IsyysL:n järjestelmällä, on SukunimiL:n 2 §:n 5 momentin säännöksen johdosta, verrattuna 2 momentin säännökseen, menettänyt merkityksensä. Käsitykseni mukaan ei lasten tasa-arvoisuuden kannalta ole ollut välttämätöntä antaa syntyperästä riippumatta avioliitossakin syntyneen lapsen sukunimeksi äidin sukunimeä, jos vanhemmat eivät ole sopineet lapsen sukunimestä. Yhtä hyvin olisi voitu pysyttää voimassa periaate, että avioliitossa syntynyt lapsi saa isän sukunimen, elleivät vanhemmat sovi muunlaisesta ratkaisusta. Tämä olisi mielestäni ollut paremmin sopusoinnussa IsyysL:n periaatteiden kanssa; eikä avioliiton ulkopuolella syntyneelle lapselle tehtäisi vääryyttä, koska hänelle periaatteessa voitaisiin antaa oikeus isän sukunimeen aina kun isyys on tunnustettu tai vahvistettu. Eiköhän tällainen ratkaisu olisi ollut omiaan parantamaan avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen asemaa tavalla, joka olisi mahdollista, mutta useasti vain periaatteellista perintöoikeutta vahvempi?

Lakivaliokunnan mietinnössä (n:o 3/1985 vp. s. 2) huomautetaan, että SukunimiL:n 2 §:n 5 momentin säännös tullee harvoin sovellettavaksi, ja viitataan siihen, että Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa ei vastaavaa säännöstä ole oikeusministeriön selvityksen mukaan jouduttu soveltamaan, »vaan vanhemmat ovat päässeet yhteisymmärrykseen lapsen sukunimestä». Olisi kuitenkin erittäin mielenkiintoista seurata käytäntöä sukunimiasioissa ja erityisesti tutkia, missä määrin vanhemmat SukunimiL:n 2 §:n 2 momenttia sovellettaessa ovat sopineet äidin sukunimestä. Yhteisymmärrys valintatilanteessa voi ilmeisesti useinkin olla vain näennäinen.

SukunimiL sisältää useita muitakin säännöksiä, joiden soveltamista käytännössä olisi mielenkiintoista ja tärkeää seurata. En voi niiltä tässä yhteydessä tarkastella; tarkoituksenani on vain ollut osoittaa mahdollinen ristiriita IsyysL:n ja uuden SukunimiL:n säännösten välillä. Seuraamisen arvoista olisi kuitenkin esimerkiksi se, toteutetaanko SukunimiL:lla hallituksen esityksessä omaksuttua tavoitetta sukunimen pysyvyyden ja sen muuttumattomuuden turvaamisesta.